

Jašek, Antonín

O kategorii zákona

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1961, vol. 10, iss. G5, pp. 175-177

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111434>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ve skutečnosti vykonavatelem zájmů monopolů. Stocker konstatuje, že např. švýcarský právní řád poskytuje dost prostředků proti monopolům, že však ty vrstvy, které by měly na jejich aplikaci zájem, jsou politicky málo vlivné. K tomu dodává, že parlament a podnikatelské organizace vůbec kladou překážky použití existujících možností pro boj proti zneužití hospodářské moci. Má přímo za paradoxní, že stát, který provozoval politiku příznivou kartelům, by najednou měl pronásledovat to, co až dosud sám podporoval.

Stocker je celkem otevřený straník monopolů a snaží se u nich hledat především příznivé stránky. V tomto ohledu se dovolává zejména Schumpetra, který, jak známo, viděl v monopolistickém zisku přímo hybnou sílu pokroku v technice, protože nesprávně ztožňoval mimořádný zisk se ziskem monopolním. Stocker rozhodně ignoruje prvky zahnívání a parazitismu, které monopolní kapitalismus přináší. Přimlouvá se za to, aby se s monopoly počítalo jako s nevyhnutelným průvodním jevem kapitalistického vývoje. Staví se skepticky vůči zákazům různých monopolistických forem a vidí hlavní úkol v tom, aby všeobecná hospodářská politika byla nesena protimonopolistickým duchem, místo aby se favorizovala zvláštní protimonopolní politika. Zejména má za utopické chtít přinutit monopoly, aby se chovaly jako za volné konkurence, a hlavní cíl vidí v mírnění jejich výstřelků, zejména v nekalé soutěži. Ačkoliv v celé práci vystupuje jako kritik neoliberalismu, dostává se s ním fakticky na téměř stejné pozice. Tím se nám však odhaluje i imaginárnost rozdílů mezi ráznými zdánlivě „zásadně“ protichůdnými směry buržoazní politické ekonomie.

Jiří Setinský

O kategorii zákona

J. Machovcová; O zákonech vo fizioologii a biológii. Vydala Osveta, Bratislava 1960.

V poslední době se na našem knižním trhu objevilo několik prací zabývajících se filosofickými otázkami biologie. Jsou to například stati ve sborníku *Filosofie a přírodní vědy*, článek sovětského autora Platonova ve sborníku *Přírodní vědy a náboženství a jiné*.

Tyto práce se pokoušejí řešit nejružnější obecné problémy, se kterými se biologové setkávají při zkoumání živé přírody a které se bezprostředně dotýkají otázek světónázorových.

Soudružka Machovcová se ve své knížce naopak zabývá metodologickými otázkami filosofie a biologie, konkrétně vztahem jedné z kategorií dialektického materialismu, kategorie zákona, k biologickým disciplinám. V tomto smyslu je práce soudružky Machovcové obzvláště cenná. Podobné práce se v naší marxistické literatuře vyskytují velmi zřídka.

Kniha je koncipována jako kritika názorů některých našich i zahraničních filosofů na problém zákona ve filosofii a přírodních vědách. Kromě toho autorka hodnotí některé závěry, k nimž dospěli jednotliví přírodovědci při výkladu zákonů speciálních věd. Studie je tedy určena ne pouze filosofickým pracovníkům, ale i přírodovědcům, obzvláště biologům.

Biologie ve srovnání s jinými vědami, například s fyzikou, mechanikou, filosofií, objevila a přesně formulovala doposud velmi málo zákonů živé hmoty, které by uznávala a využívala většina biologů, když už ne všichni. Tím záslužnější je proto práce soudružky Machovcové, že se ve svém zkoumání zaměřila na biologii a nedala přednost vědám, ve kterých otázka zákona není tak problematická. Autorka velmi správně vysvětluje, že příčinou nahlého množství vědeckých biologických zákonů není snad menší počet zákonitých vztahů v organických jevech, ale ten fakt, že se biologie formovala jako vědecká disciplína v době, kdy některé přírodní vědy měly už velmi solidně vypracovaný aparát kategorií a zákonů. Proto biologie místo formulování vlastních specifických zákonů přejímala od vyvinutějších vědních disciplín metodu zkoumání a mnohdy se pokoušela používat i jejich zákonů a kategorií. Tato metodologická závislost biologie na vyvinutějších přírodních vědách a na filosofii vedla také ihned k idealistickému a materialistickému rozdělení názorů na většinu obecných otázek, tedy i na otázku zákona. Představitelé těchto dvou táborů formulovali různé biologické zákony, které byly mnohdy z čistě ideologických důvodů druhou skupinou odmítány jako nevědecké, i když byla experimentálně dokázána jejich pravdivost a realnost.

Kniha je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole je stručný přehled vývoje kategorie zákona v dějinách filosofie a biologie a hodnocení nemnohých prací našich i sovětských autorů, které se zabývají problematikou zákona. Ve druhé kapitole vykládá autorka své vlastní pojetí zákona jako filosofické kategorie a ve třetí řeší vztah vědeckého zákona k zákonům objektivní skutečnosti.

V této rozsáhlé práci je nadhozena spousta otázek, týkajících se problematiky zákona. Nás nejvíce zajímá nové vymezení kategorie zákona a podnětné řešení vývoje zákonů.

Autorce se nezdá dost přesná všeobecně uznávaná definice zákona jako nutného, podstatného a všeobecného opakujícího se relativně stálého vztahu. Má proti této definici dvě námítky. Především — vymezení kategorie zákona pomocí kategorie podstatného a všeobecného zužuje a omezuje její kategoriální význam. Kategorie zákona se nevztahuje pouze na jeden nebo na několik druhů objektivních vztahů, ale na všechny druhy těchto vztahů. Čili kategorii zákona můžeme relativně úplně vymezit jenom v tom případě, bere-li se v úvahu její vztah ke všem ostatním kategoriím. Zákon, říká autorka, je určitou formou objektivní souvislosti jevů, vztahuje se na všechny druhy objektivní souvislosti jevů, ne pouze na jeden nebo několik druhů.

Druhá námitka proti ustálenému pojetí definice zákona se týká vztahů zákona k náhodným a nepodstatným jevům. Na straně 44—45 autorka píše: „Ak by sme totiž chceli kategóriu zákona vymedziť jedine pomocou kategórie všeobecného, podstatného a nevyhnutelného, dostali by sme sa tým na stanovisko, podľa ktorého všetky objektívne menej podstatné alebo v daných konkrétnych súvislostiach nepodstatné súvislosti javov, ako aj všetky javy náhodné sa spod kategórie zákona vymykajú. To by však neznamenalo nič iné než to, že sú nezákonné. Takéto stanovisko nemožno pokladať za správne.“

Podle našeho názoru je první výhrada proti všeobecně přijaté definici kategorie zákona opodstatněná. Vymezení kategorie zákona pomocí pouhého vyjmenování některých podstatných znaků zákona je nedostačující. Toto vymezení vede ke ztotožnění kategorie zákona s kategorií podstaty, nutnosti a podobně. Kromě toho neřeší tato definice vztah kategorie zákona ke kategoriím příčinnosti, obsahu, rozporu a mnohým jiným, což se odrazilo v nedjednotnosti výběru podstatných znaků zákona v definicích různých autorů.

Druhá námitka proti tradičně chápané definici zákona není podle našeho názoru tak opodstatněná jako první. Autorka zřejmě nebere v úvahu existenci různých řádů nutnosti, tj. existenci nutnosti obecnější a méně obecné. Jevy nutné v určitém vztahu mohou být náhodné ve vztahu k obecnějšímu nutnostem a naopak jevy náhodné mohou být nutné ve vztahu k nutnostem nižšího řádu. To znamená, že určité náhodné, tj. méně podstatné jevy mohou mít ve vztahu k jiným jevům charakter nutný, podstatný. Jestliže dále nebereme v úvahu ten fakt, že naprostá většina zákonů (kromě zákonů nejobecnějších) působí pouze v určité oblasti jevů, můžeme se snadno dopustit té chyby, že určité jevy nebo vztahy, které se nám jeví náhodné a nepodstatné v jedné souvislosti, chápeme jako nepodstatné a náhodné i v těch souvislostech, kde mohou vystupovat jako naprosto nutné a podstatné. Čili zákon je vždycky vztah obecný, podstatný a nutný, ale tato podstatnost, obecnost a nutnost může být buď vyššího, nebo nižšího řádu. Ignorování tohoto faktu vede k názoru, že zákony odrážejí i vztahy náhodné, nepodstatné a jedinečné.

Tyto názory jsou zřejmě reakcí na metafyzické odtrhávání nutnosti a nahodilosti, dynamických a statistických zákonů. Autorka, i když se k tomu přímo nepřiznává, chápe dynamické zákony jako vztahy nutné a statistické jako vztahy náhodné.

Mý předpokládáme, že u obou druhů těchto zákonů jde o vztahy nutné, ale že nutnost ve statistických zákonitostech je vyššího řádu než v zákonitostech dynamických. Podle našeho názoru by bylo možné zákon charakterizovat jako *hlavní a rozhodující formu vztahů v dané oblasti jevů*.

Velmi přesvědčivé a podnětné je řešení otázky vývoje vědeckých zákonů v poslední části knihy. Autorka se především zaměřila na objasnění zdrojů přeměny objektivních zákonů skutečnosti. Používá zde nový, marxistické literatuře neobvyklý termín „objektivně kvalitativní výběrovost“, pod kterou rozumí ten fakt, že „za určitých objektivních podmínek se určité materiální jevy váží jen k určitým, tedy ne všem materiálním jevům“ (str. 86). Existenci této kvalitativní výběrovosti vysvětluje autorka fakt určitě stálosti objektivních jevů a tím i zákonitých vztahů mezi nimi. Tato kvalitativní výběrovost se ovšem mění, jestliže se mění podmínky, ve kterých jevy existují. Čili za zdroj vývoje přírodních zákonů můžeme pokládat dialektický vztah kvalitativní výběrovosti materiálních jevů a objektivně se realizujících změn podmínek, ve kterých jevy existují. Stálost objektivních zákonů je tedy pouze relativní. Objektivní přírodní zákony se mění a vyvíjejí v závislosti na změnách jevů a předmětů, jejichž vzájemné vztahy vyjadřují. Jelikož vědecké zákony jsou odrazem objektivních zákonů světa, je základní příčinou změny vědeckých zákonů změna zákonů objektivních.

Tím ovšem není úplně vyřešena otázka vývoje samých vědeckých zákonů. Jsou totiž známa fakta z dějin přírodních věd, kdy určitá objektivní zákonitost byla vyjádřena vědeckým zákonem neúplně nebo nepřesně a teprve později na základě zkoumání objektivní zákonitosti, která se podstatně neměnila, byl vědecký zákon doplněn, zkonkretizován nebo zpřesněn.

Autorka správně staví otázku, zda vývoj vědeckého zákona znamená pozměňování for-

mulace odráženého objektivního zákonitého vztahu jevů anebo znamená změnu jeho obsahu nebo oboje? Sovětský filosof V. P. Tugarinov i mnoho jiných teoretiků zabývajících se otázkou zákona předpokládají, že vývoj vědeckých zákonů je obsažen v jejich zpřesňování, konkretizaci, zevšeobecnování a prohlubování. Správnější je jistě stanovisko soudružky Machovcové, která říká, že rozhodující úlohu ve vývoji vědeckých zákonů hraje především vývoj obsahu vědeckého zákona. Změny ve formulaci vědeckého zákona představují vývoj jenom tehdy, když se uskutečňují v závislosti na změně jeho obsahu.

Bylo by možné pokračovat dále v rozboru jednotlivých otázek. Doufáme však, že to, co zde bylo řečeno o práci soudružky Machovcové, upozorní dostatečně teoretické pracovníky, že nevelká řada knih zabývajících se metodologickými otázkami filosofie a přírodních věd byla rozmnožena o velmi podnětnou a záslušnou práci. Studie soudružky Machovcové pochopitelně nemohla vyřešit všechny otázky týkající se objektivních i vědeckých zákonů. Některé otázky autorka pouze nadhodila a dále neřešila (otázka vztahu zákona a zákonitosti), o některých se ani řezmiňovala (vztah zákona k některým kategoriím dialektiky) atd. To ovšem nikterak nezmenšuje význam této práce, naopak může se stát podnětem k rozvinutí dalšího bádání v této značně zanedbávané oblasti filosofie i přírodních věd.

Antonín Jašek

Odpor ke lži jako kořen racionalismu

Archibald Robertson; *Racionalismus v teorii a praxi. Z angličtiny přeložil Jaroslav Strnad, závěrečné slovo L. Tomáška. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury v Praze 1960.*

Robertsonova nevelká knížka, která byla přeložena do češtiny, vznikla z časopiseckých článků a přednášek, které jsou celkem volně spojeny. Autor rozdělil svůj spisek do tří částí: Náboženství a filosofie (7 statí), Křesťanství a historie (5 statí), Etika a politika (10 statí).

Už pro mnohost těchto článků a pro jejich obsahovou různorodost je velmi obtížné podat jen poněkud vyčerpávající kritiku této práce. V celku lze říci, že Robertsonovým myšlenkám jistě nelze upřít dobrou vůli. Zvláště některé z jeho statí, jako třeba „Jde o civilizaci“ nebo „Propaganda“ aj., se dotýkají živých a naléhavých politických otázek dneška a už svým tématem jsou hlízké nejen Angličanům, ale i nám. Ovšem výsledný dojem, který spisek v našem čtenáři zanechá, je pocit značné rozpačitosti pramenící z podivné směsice souhlasu s některými autorovými závěry a naopak z nelibosti nad jeho četnými i velmi zásadními omyly. Tato rozpačitost zřetelně proniká i z komentáře L. Tomáška k českému vydání, který se snaží opravit některé autorovy omyly, doplnit četné nedořešené myšlenky a vysvětlit různé podivné formulace. Už z toho důvodu od podrobného rozboru upouštím a odkazuji na Tomáškův komentář, který končí tímto závěrečným hodnocením Robertsonovy práce: „I když se tedy neztotožňujeme se všemi autorovými stanovisky a názory ani s metodou jeho filosofického uvažování, nemůžeme Robertsonovi upřít jeho myšlenkovou podnětnost, jeho snahu proniknout k podstatě věci, dobrat se pravdy a bojovat za ni.“

Tomášek se snaží vysvětlit, že jednou z příčin této směsice pravdy a omylů, s kterou se setkáváme v Robertsonových statích, je zvláštnost a odlišnost anglických poměrů, jež „svazují“ Robertsona nejenom námětem, ale i terminologicky, argumentačně, volbou jmen a příkladů“.

Pravděpodobně má Tomášek pravdu, ale domnívám se, že je to jen částečné vysvětlení.

Vzhledem k počtu a zásadnosti těchto mnohých Robertsonových omylů — jde přece o anglického marxistu, který je od roku 1938 členem Komunistické strany Velké Británie, je těžko se zbavit dojmu, že nevyplývají jen z volby námětů, z terminologie, z esejistického stylu nebo ze specifického anglického prostředí. Zdá se naopak, že Robertson nedovedl dost důsledně vliv tohoto prostředí ze sebe setřást a že přes všechnu dobrou vůli vleče s sebou i on balvan anglické tradice, konkrétněji řečeno — tradice pokrokovější části anglické buržoazní inteligence. V tomto mínění utvrzuje čtenáře nejenom zarážející slučování vědecké metody s idealistickými pohledy, ale například i Robertsonův — pravděpodobně nevědomý — intelektualismus nebo — jak on sám říká — „kabinetní filosofie“.

Povšimněte si toho, co píše o Millovi, a jistě budete s Robertsonem souhlasit: „Ať byl Mill jakkoli velkým mužem, v této diskusi se ukázal tak trochu kabinetním filosofem; čteme-li jeho spis „O svobodě“, připadá nám svět jako velký debataní klub, kterému předsedá benevolentní John Stuart Mill, který neschvaluje právo hrubě většiny umlčet menšinu tohoto debataního klubu a který hájí právo i toho nejhlupejšího na to, aby byl plně vyslyšen, s největší možnou nadějí, že jeho hloupost se může ukázat pravdou.“